

Pottery Art and Craft in Mazandarani Parables (Case Study: Examining the Jar in Mazandarani Proverbs)

Mostafa Mirdar Rezaei*¹

Abstract

The history of pottery in Mazandaran dates back to the 8th millennium BC, and the extent and spread of this art can be seen in different parts of this province. A jar is one of the most important clay products that is produced and reproduced mostly with the aim of meeting the essential needs of daily life. One of the ways to study the culture of societies is to study folk literature, especially the oral literature of that society, especially the study of proverbs. The present essay, which was written with a descriptive-analytical method and using library facilities, tries to investigate the function of "jug" (Kelā) in proverbs. Mazandarani and the type of encounter of the people of this province with that pottery is formed by an artistic-literary point of view. The results of this research show that the existence of proverbs made from clay jars, with different accents (from the east to the west of Mazandaran province), illustrate the presence and abundance of this artistic and practical product throughout the province. Also, the examination of Mazandarani proverbs, which are mostly brief and ambiguous, shows that the creators of proverbs are interested in

Received: 15/06/2024

Accepted: 27/11/2024

* Corresponding Author's E-mail:
m.mirdar@guilan.ac.ir

1. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0001-7463-7555>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

mentioning the type and type of soil, as well as in the construction and finishing techniques (designs, pictures, colors). patterns and glazes do not have jars and instead, the emphasis and focus is on the coexistence of the jar with other elements in order to produce concepts.

Keywords: Proverb; pottery; jar; kola; pilak; gemi.

Research background

Regarding the subject of this research, no independent study has been done so far, but Esmailzadeh and others (2021) have tried to "analyze the structure of proverbs made of "Sebu" clay in Saeb Tabrizi's ghazals" in an article, to show the extent and manner of Saeb's use of Cebu pottery in the literary form of the proverb.

Objectives, questions, and assumptions

Considering that the spread of pottery has included the geography of Mazandaran since the earliest times, it is necessary to analyze the type of encounter of the people of this province with pottery products from an artistic-literary point of view. Examining the terms related to pottery products in the proverbs of Mazandaran, apart from showing the artistry of the people of this region in the production of the said technology, their insight and aesthetic taste also emerges in the artistic use of pottery products in a rhetorical and literary context. This study tries to answer these questions while examining the functions of one of the earthenware products, i.e. "jug" and its types in Mazandarani proverbs. The following question, nonetheless, were raised:

1. Which of the types of jugs is the mostly used in face making and are there proverbs in the conceptual fields?
2. with what mechanism are most of the proverbs made from the jar and in which conceptual fields have they appeared?
3. In these parables, is there a reference to the type of soil and also to the technique of making and finishing the jars?

The main discussion

The proverbs of "jug" in Mazandarani language can be analyzed from two perspectives: 1. The use of jugs in the literary and anthropological fields, most samples of which focus on the coexistence of jugs with other elements, which were poured into its heart; 2. Reflecting the process and techniques of making and paying in proverbs. Based on the collected data, the types of jars that can be seen in Mazandarani proverbs are: "Kelā ", "pilak", "pilkā ", and "gƏmi", each of which is were investigated separately and according to the application scale.

Usually, in the specialized examination of pottery, attention is paid to features such as period, primary material, and manufacturing technique, patterns, etc. Clay is used to produce pottery in Mazandaran, and the most important tool for making jars is the pottery wheel (Kerimi et al., 2012, p. 94). In the reviewed examples, there is no mention of the material, the type of soil, or the technique of making and finishing the jars. In some proverbs, the spherical nature of clay jars is mentioned.

Conclusion

The most important jars in Mazandarani proverbs are: "Kelā ", "pilak", "pilkā ", and "gƏmi". In practical and conceptual fields, "Kelā " has the most diverse concepts, most of which are presented by showing the appearance of the jar. The conceptual field of "pilkā " emphasizes more on "the companionship of two people". The presence of elements of nature, especially elements such as water and the products of animal husbandry and agriculture, is one of the anthropological characteristics in proverbs. In the meantime, the most connection between the jar is with the word water, and after that, the products of animal husbandry, which are related to the jar. Then, there is the connection with rice and other grains. Among the other anthropological aspects of parables is the hitting of jars and their

breaking, which is rooted in the beliefs and games of Mazandarani. From a literary point of view, all the features belonging to the coordinates of parables can be seen. Creators like these are not interested in mentioning the type and type of soil, as well as the technique of making and finishing the jars.

References

- Ismailzadeh, Kh., Sadeghi-Nejad, R., & Mohammad Zadeh, M. (2021). Analyzing the structure of proverbs made from "Cebu" pottery. *Quarterly Allegorical Research in Persian language and Literature*, 13(47), 1-16.
- Karimi, S., Qajrian Mahfrozi, A., & Hassan Nejad, P. (2012). *Technology and documentation of Joibar pottery*. Collection of articles of Tabarstan National Art Conference (past and present). With the efforts of Mustafa Rostami. Mazandaran: University of Mazandaran.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۳، شماره ۶۱، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

هنر - صنعت سفال در مَثَل‌های مازندرانی

(مطالعه موردی: بررسی کوزه در ضرب‌المثل‌های مازندرانی)

مصطفی میردار رضایی*^۱

(دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۶ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۷)

چکیده

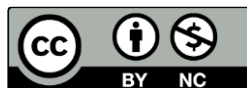
پیشینه هنر - صنعت سفال‌گری در مازندران به هزاره هشتم پیش از میلاد می‌رسد و سطح گستردگی و پراکندگی این فن را می‌توان در جای‌جای این استان مشاهده کرد. کوزه یکی از پایسته‌ترین فرآورده‌های سفالی است که بیشتر با هدف رفع نیازهای ضروری زندگی روزمره تولید و تکثیر می‌شود. یکی از راه‌های مطالعه فرهنگ جوامع، بررسی ادبیات عامه (فولکلوریک) به‌ویژه ادبیات شفاهی آن جامعه، خاصه مطالعه ضرب‌المثل‌هاست. جستار حاضر که با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از امکانات کتابخانه‌ای نوشته شده است، می‌کوشد تا به بررسی کارکرد «کوزه» (کلا، پیلک یا پلیکا و گمی در زبان مازندرانی) در ضرب‌المثل‌های مازندرانی و نوع مواجهه مردم این استان با آن فرآورده سفالین از منظر هنری - ادبی بپردازد.

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. (نویسنده

مسئول)

* m.mirdar@guilan.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-7463-7555>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY - NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

نتایج این جستار نشان می‌دهد که وجود ضرب‌المثل‌های ساخته‌شده از کوزه‌های سفالی، با لهجه‌های مختلف (از شرق تا غرب استان مازندران) نشان‌گر حضور و وفور این محصول هنری و کاربردی در سراسر استان است. همچنین بررسی مثل‌های مازندرانی که عمدتاً موجز و دولختی‌اند، نشان می‌دهد که آفرینندگان امثال علاقه‌ای به ذکر جنس و نوع خاک و همچنین به تکنیک ساخت و پرداخت (طرح‌ها، تصویرها، رنگ‌ها، نقش‌ها و لعاب‌ها) کوزه‌ها ندارند و به‌جای آن، تأکید و تمرکز را خود برای تولید مفاهیم، بیشتر بر محور هم‌نشینی کوزه با دیگر عناصر (غالباً مایعات و غلات) که در دل آن ریخته می‌شده، نهاده‌اند.

واژه‌های کلیدی: ضرب‌المثل، سفال، کوزه، کلا، پیلک، گمی.

۱. مقدمه

براساس کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی، هنر - صنعت سفال‌گری در ایران قدمتی چند هزارساله دارد. گذشته از وجود و اثبات نظریه‌هایی چون نسبت دادن «اختراع چرخ سفال‌گری به ایرانیان» (روح‌الامینی، ۱۳۵۷، ص. ۱۱۶) و آغاز شدن کشاورزی و شاید صنایع پیوسته به آن برگردان: کوزه‌گری و صنعت سفال‌سازی و بافندگی از فلات ایران، پیشینه صنعت سفال‌سازی و گوناگونی شگرف آن در ایران به هزاره‌های پیش از میلاد می‌رسد (پوپ و اکرم، ۱۳۸۷، ج. ۱ / ص. ۲۱۵ و ۲۳۲). کهن‌ترین گونه سفال جهان، تکه گل پخته‌ای است که از لایه پنجم گنج‌دره هرسین به‌دست آمده؛ درواقع، سفال‌گری در ایران دارای شش دوره بوده که نخستین دوره آن به هزاره هشتم پیش از میلاد می‌رسد و در گنج‌دره در ده کیلومتری شرق هرسین واقع شده؛ همچنین آثار سفالی غارهای کمربند و هوتو در جنوب بهشهر نیز مربوط به همین دوره است (کیانی، ۱۳۸۰، ص. ۸).

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

وجود عوامل مساعد زیست‌محیطی نظیر آب فراوان، خاک حاصل‌خیز، منابع غنی و ظرفیت‌های فراوان موجب رونق گرفتن هنر سفال‌گری در مازندران از کهن‌ترین اعصار، دست‌کم از دوران نوسنگی شده است. داده‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناختی نیز اثبات می‌کنند که قدمت فن سفال‌گری در مازندران به روزگاران دور و دراز و هزاره‌های پیش از میلاد می‌رسد و مردم این دیار از دیرباز با تکنولوژی ساخت و پرداخت این هنر - صنعت آشنا بوده‌اند. آثار بازمانده از مناطق غارهای کمربند و هوتو در بهشهر مربوط است به هزاره هشتم پیش از میلاد (ملک‌شهمیرزادی، ۱۳۷۸، صص. ۳۱۱ - ۳۰۸). نیز آثار سفالی مکشوفه در منطقه توق‌تپه در شهرستان نکا هم قدمتی در حدود ۷۰۰۰ سال پیش از میلاد دارند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۷). در بخش غربی مازندران، خاصه در تپه کلار کلاردشت (موسوی کوهپیر و عباس‌نژاد سرستی، ۱۳۸۶) و آستان‌کرود ۲ در کجور (خزایی کوهپیر، ۱۳۹۰) می‌توان رد پای سفال سیاه صیقلی را یافت که در اصل مشخصه فرهنگ کورا ارس یا یانیق بوده و قسمت‌های وسیعی از شمال غرب و غرب ایران و مناطق گسترده‌ای از قفقاز و جنوب روسیه تا آناتولی و لوانت را در هزاره سوم پیش از میلاد تحت نفوذ خود قرار داده بود (Burny & Lang, 1971, p. 441). همچنین محرز است که فناوری سفال خاکستری براق و سفال قرمز منقوش در هزاره‌های سوم و دوم پیش از میلاد در کرانه‌های جنوبی دریای مازندران و دامنه‌های جنوبی و شمالی البرز متداول و فراگیر بوده است (Cleuziou, 1986, p.227). مازندران در دوره‌های موسوم به کالکولیتیک، مفرغ، آهن (ماهفروزی، ۱۳۸۰ - ۱۳۸۶) و دوره‌های تاریخی و اسلامی (رفیعی، ۱۳۷۷؛ کیانی، ۱۳۵۷؛ توحیدی، ۱۳۷۹) نیز از مراکز مهم آفرینش سفال‌های مختلف بوده است.

۱-۱. مبانی نظری پژوهش

سطح گستردگی و پراکندگی هنر - صنعت سفال را می‌توان در جای‌جای استان مازندران از گذشته‌های بسیار دور تاکنون مشاهده کرد؛ از آثار برجای‌مانده از شرقی‌ترین نقاط یعنی گوهرتپه بهشهر، تا مرکز استان و تپه قلعه‌کش آمل، تا غرب استان و تپه کلار (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۶۵). با این توضیحات، محصولات مختلف سفالین به‌عنوان ابزارهایی کاربردی^۱، مفید و مناسب برای زندگی بشری، بخشی از سیره و فرهنگ مردم مازندران محسوب می‌شود. کوزه یکی از بایسته‌ترین فراورده‌های عمده سفال است که بیشتر با هدف رفع نیازهای ضروری زندگی روزمره تولید و تکثیر می‌شده است. با اینکه مثل نمونه‌های زیر، گاهی از همان لفظ «کوزه» در زبان مازندرانی بهره گرفته می‌شود:

«أ دَرَه کوزه، تَشْنَا^۲ دَرَه دوره» (خورشیدیان میانایی، ۱۳۷۳، ص. ۲۱)

(ou dare kouze, teshnā dare dore)

برگردان: آب در کوزه است و تشنه در اطراف (به دنبال آب) می‌گردد. معادل ضرب‌المثل فارسی: «آب در کوزه و ما تشنه‌لبان می‌گردیم».

و

«کوزه‌گر بَشکسه کوزه دِلَه او خِرْنه» (طلایی، ۱۳۸۳، ص. ۳۳)

(kouzegar beshkese kouzeye dele ou kherne)

برگردان: «کوزه‌گر از کوزه شکسته آب می‌خورد». اما در این خطه و در مساحت ضرب‌المثل‌ها، کوزه بیشتر با نام «کلا» (Kalā و Kelā: ظرف سفالین بزرگ برای نگهداری مایعات و برنج)، «پیلک» (pilak: کوزه‌ای کوچک و مخصوص دوشیدن شیر)، «پلیکا» (pilkā: کوزه‌ای متوسط برای آوردن و نگهداری آب)، و «گمی» (gə mi: کوزه‌ای بزرگ و مخصوص انباشتن غلات) از آن یاد می‌شود.^۳

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

یکی از راه‌های مطالعه فرهنگ جوامع، واکاوی ادبیات عامه (فولکوریک) به‌ویژه ادبیات شفاهی آن جامعه، از جمله قصه‌ها، ترانه‌ها، لالایی‌ها، افسانه‌ها و ضرب‌المثل‌هاست. ضرب‌المثل‌ها شکل‌هایی‌اند که حکمت این‌جهانی و تجربه گذشته را در قالب سرفصل‌هایی کوتاه، فشرده می‌کنند که می‌توان در زمان حال به آن‌ها متوسل شد (اسکولز، ۱۳۷۹، ص. ۷۳). مطالعه ضرب‌المثل‌ها، از یک سو مجالی است برای درک عملی زندگی مردم، عقاید، اندیشه‌ها، هنجارها، باورها و نیایدها، پسندها و ناپسند‌های یک جامعه، زیرا ضرب‌المثل‌ها همانند آینه‌ای، منعکس‌کننده اوضاع و احوال فکری، فرهنگی و اجتماعی هر دوره و هر مکان است (متقی‌زاده و نیکوبخت، ۱۳۹۳، ص. ۲۹۶) و «مطالعه مردم‌شناسانه، جامعه‌شناختی و تاریخی امثال برای محققان روشن‌کننده بسیاری از حقایق خواهد بود» (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۲۹).

با توجه به اینکه آثار سفالین فراگیرترین اسناد و مدارک زندگی هنری ایرانی محسوب می‌شود و چنان‌که ذکر شد، گستره این فراگیری از دورترین روزگار، جغرافیای مازندران را نیز شامل شده، ضرورت دارد که نوع مواجهه مردم این استان با محصولات سفالین از منظر هنری - ادبی مورد واکاوی قرار گیرد. در واقع، بررسی واژه‌ها و اصطلاحات مربوط به محصولات هنری سفالین در ضرب‌المثل‌های مازندران، سوای نمایش هنروری و استادی مردم این خطه سبز در تولید و تکثیر فناوری مزبور، بینش والا و ذوق زیبایی‌شناختی آن‌ها را نیز در به‌کارگیری هنری از محصولات صنعت سفال در بافتی بلاغی و ادبی پدیدار می‌کند. جستار حاضر می‌کوشد تا ضمن بررسی کارکردهای یکی از محصولات سفالین، یعنی «کوزه» و انواع آن در ضرب‌المثل‌های مازندرانی، به این پرسش‌ها پاسخ دهد: ۱. کدام یک از انواع کوزه بیشترین کاربرد را در ساخت صورت و حوزه‌های مفهومی ضرب‌المثل‌ها دارد؟ ۲. بیشترین ضرب‌المثل‌های

برساخته از کوزه، با چه سازوکار و در کدام حوزه‌های مفهومی نمود یافته‌اند؟ ۳. آیا در این امثال، به جنس، نوع خاک و همچنین به تکنیک ساخت و پرداخت کوزه‌ها هم اشاره‌ای شده است؟

۲. پیشینه پژوهش

درخصوص موضوع جستار حاضر (سفال در ضرب‌المثل‌های مازندرانی) تاکنون مطالعه مستقلی صورت نگرفته، اما اسماعیل‌زاده و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به «تحلیل ساختار ضرب‌المثل‌های برساخته از سفالینه «سبو» در غزلیات صائب تبریزی» پرداخته و کوشیده‌اند تا میزان و چگونگی بهره‌گیری صائب از سفالینه سبو در شکل ادبی ضرب‌المثل را نشان دهند.

۳. تحلیل داده‌ها

مثل‌های برساخته از انواع «کوزه» در زبان مازندرانی را در یک دسته‌بندی کلی می‌توان از دو منظر مورد تحلیل قرار داد: ۱. از منظر کاربرد کوزه‌ها در حوزه‌های ادبی و مردم‌شناختی، که با توجه به کیفیت داده‌ها بیشتر نمونه‌ها بر محور هم‌نشینی کوزه‌ها با دیگر عناصر (غالباً مایعات و غلاتی) که در دل آن ریخته می‌شده، شکل گرفته‌اند؛ ۲. بازتاب فرایند و تکنیک‌های ساخت و پرداخت در ضرب‌المثل‌ها؛ یعنی در امثال مازندرانی تا چه اندازه به به ویژگی‌هایی ظاهری کوزه‌ها نظیر ماده اولیه و تکنیک ساخت، نقش‌ها، تکنیک تزیین، نوع و رنگ لعاب و ... اشاره شده است؟ در ادامه کوشیده می‌شود تا هر یک از این بخش‌ها به‌طور مجزا مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۱. کاربرد انواع کوزه در حوزه‌های ادبی و مردم‌شناختی

بر مبنای داده‌های گردآوری‌شده، انواع کوزه‌هایی که در ضرب‌المثل‌های مازندرانی مشاهده می‌شود، عبارت‌اند از: «کلا»، «پیلک»، «پلیکا»، و «گمی» (gə mi) که هریک به‌طور مجزا و به مقیاس کاربرد بررسی خواهد شد.

۳-۱-۱. کلا (Kalā و Kelā)

تأملی در ضرب‌المثل‌های مازندرانی نشان می‌دهد که واژه «کلا» بیشترین استعمال را در بین انواع کوزه در آفرینش ضرب‌المثل‌ها دارد. ذکر این نکته هم ضروری است که اگرچه یکی از معانی کلا: روستا، آبادی، کلات و کلاته است و دهخدا هم آن را به پارسی و تبری، قریه و دیه و محله می‌داند و اذعان می‌دارد که در بعضی اسامی امکان گیلان و مازندران به آخر کلمه می‌پیوندد، و شاید در اصل قلعه عربی همین کلمه باشد (دهخدا، ۱۳۷۷، ج. ۱۲ / ص. ۱۸۴۳۶)، اما این معنی نیز محتمل است که «کلا»ی موجود در پسوند برخی اماکن، برگرفته از «کلا»یی است که در تبری به معنای «کوزه» بوده و حتی می‌بینیم که هنوز هم کارگاه‌های کوزه‌گری در آن اماکن یافت می‌شود؛ مثل شهر کلا (Shahr kalā)ی شهر نور، اسماعیل‌کلا (Esmā il kalā) و کلاگر محله (Kalā gar mahle)ی جویبار^۴ و ... بیفزاییم که معادل دیگر نام خانوادگی «کلاگر» (Kalā gar) در مازندران همان «کوزه‌گر» است؛ «گر» در این اینجا، صفت فاعلی است که با درآمیختن با واژه «کلا»، ترکیب مزبور را می‌سازد. واژه‌نامه‌ها و متون مازندرانی هم این واژه را به کوزه سفالین بزرگ ترجمه کرده‌اند (نصری اشرفی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۱۶۶۱؛ قائمی و همکاران، ۱۳۷۷، ص. ۴۷؛ نعمت‌میر، ۱۳۹۲، ص. ۱۱؛ دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۳۴؛ بینایی، ۱۳۹۳، ص. ۶۵؛ دریایی، ۱۳۷۹، ص. ۲۴۲). ضمن اینکه در برخی

کتاب‌ها، واژه‌های «کلا» و «کوزه» با واو عطف و به یک معنا به کار رفته‌اند؛ مثل این ضرب‌المثل:

«کلا و کوزه، آته سر کتوونه، کش به کش خرنه» (بینایی، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۱)

(Kelā o kouze ate sar katevouee, kash be kash kherne)

معنی: کلاها و کوزه‌ها اگر در یک جا باشند، با یکدیگر برخورد می‌کنند. یا در لهجه و نمونه‌ای دیگر که بدون همراهی «واو» عطف و با همان معنی ذکر شده: «کلا کوزه انا جا کنه، به هم خنه» (نصری اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴، ص. ۴۵۵)

(Kalā kouze atā jā kate, be ham khenne)

مفهوم کنایی این ضرب‌المثل‌ها: در میان جمع بودن، تضاد و اختلاف را هم در پی خواهد داشت.

در بحث بررسی ادبی مثل‌های برساخته از واژه «کلا» باید گفت که اساساً مثل جمله‌ای است کوتاه، آهنگین، مشتمل بر تشبیه با مضمون حکیمانه که به واسطه روانی و سادگی الفاظ، و روشنی معنا و لطافت ترکیب بین عامه مشهور شده و آن را بدون تغییر یا با تغییر جزئی در گفتار خود به کار برند (ذوالفقاری، ۱۳۸۸، ج. ۱، ص. ۲۵). ضرب‌المثل‌ها بخشی از فرهنگ عامه جامعه را تشکیل می‌دهند و بازتابی از نظام اعتقادی یک قوم‌اند. همچنین مثل‌ها نقطه اتصال فرهنگ عوام و خواص و نقطه اتصال ادب رسمی به ادب شفاهی نیز محسوب می‌شوند، زیرا در مثل‌ها، تمام ویژگی‌های ادبی از قبیل وزن و آهنگ، صور خیال، استعاره و تشبیه، ایجاز و اختصار دیده می‌شود. مردم نیز با کاربرد فراوان، آن‌ها را به شهرت رسانیده و مثل کرده‌اند (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۳۰). از نظرگاه علم بیان، مثل مشبیه و مطلب شاعر، مشبه آن به طور مضمیر محسوب می‌گردد (فشارکی، ۱۳۷۹، ص. ۱۲۵). برای مثال در ضرب‌المثل زیر:

«کلا پشکنه، بو در نشونه» (بینایی، ۱۳۹۳، ص. ۶۵)

(kelā beshkene, bu dar nashoune)

گوینده آن که می‌خواسته بگوید: کشمکش و کدورت یک خانواده یا نزدیکان مسئله‌ای داخلی است و ارتباطی به بیگانه‌ها ندارد (مشبه)، به‌جای بیان مستقیم این مطلب، مشبه‌به (جمله بالا) را ذکر می‌کند. در این ضرب‌المثل، واژه «کلا» که ظرف سفالینی بزرگ است، در جمله‌ای ادبی به‌کار گرفته. معنی ضرب‌المثل تبری بالا که در مقام مشبه‌به به‌کار رفته، این است که: در صورت شکسته شدن کوزه بزرگ، بوی آن پراکنده نخواهد شد. برای درک این مثل باید در نظر داشت که کوزه‌های سفالی، خاصه کوزه‌های خام و بدون لعاب به سبب‌های مختلف (نوع محتوای درون آن، بی‌تفاتی به شست‌وشوی مناسب و ...) دچار بدبویی و رایحه نامطبوع می‌شوند.

در بررسی مثل بالا باید به دو نکته ادبی و مردم‌شناختی آن توجه کرد؛ در بحث بررسی ادبی این مثل، حذف مشبه سبب درگیری ذهن خواننده با خود داستان می‌شود و از سوی دیگر، مخاطب باید میان مجموع داستان و ایده معنوی آن ارتباط برقرار کند. پس در فرایند آفرینش، استعمال و درنهایت فهم یک ضرب‌المثل هم سازنده آن نقش دارد و هم شنونده یا خواننده آن. سازنده خلاق با تأمل در ابعاد گوناگون عناصر هستی و خلق ترکیب مختصری که هم از حکمت و تجربه سرشار است و هم از حسن تشبیه و وضوح معنی برخوردار، دست به این مهم می‌زند؛ و خواننده با درنگی که در صورت و معنای واژگان یا جمله استعاری، و تلاشی که برای دریافت مشبه محذوف می‌کند. درحقیقت، با حذف مشبه، مثل مبدل به استعاره می‌شود و در تعریف مثل هم گفته شده: هر استعاره تمثیلی یا مرکب که شهرت یابد، مثل می‌شود (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۳۵). در ضرب‌المثل بالا هم، مشبه (کشمکش و کدورت یک خانواده یا نزدیکان

مسئله‌ای داخلی است و ارتباطی به بیگانه‌ها ندارد) حذف و مشابه به (کوزه بزرگ اگر بشکند، بوی آن پخش نمی‌شود) ذکر، و کلام در بافتی استعاری ارائه شده است. دهخدا معتقد بود که «پدرهای ما، مثل را یکی از اقسام بیست و چهارگانه ادب شمرده و مثل دیگر قسمت‌ها به آن اهمیت می‌داده‌اند» (دبیرسیاقی، ۱۳۶۴: بیست و یک)؛ یکی از سبب‌های این مهم - که دیگر خصیصه ادبی ضرب‌المثل مزبور نیز محسوب می‌شود - موجز بودن مثل است که ماحصل تراش‌خوردگی فکری و زبانی گذشتگان حکیم و خوش‌قریحه ماست. به‌طور کلی در بحث اختصار و موجز بودن مثل‌ها باید گفت که مثل‌ها جمله‌هایی کوتاه یا شبه‌جمله‌هایی یک لختی یا دولختی هستند که هیچ‌گاه شکل واژه ندارند (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۳۵). در نمونه‌ای که ذکر شد هم جمله‌ای موجز و حکیمانه در مساحتی محدود و دولختی عرضه شده است: کلا بشکینه، بو در نشونه

۱ ۲

اما بخش مردم‌شناختی این مثل مربوط است به بهره‌گیری از واژه «کلا» که نشان‌گر سازگاری روحیه مازندرانی با هنر سفالگری است. «سرعت انتقال، قوه تخیل پویا و ذهن سرزنده [مازنی‌ها] اساساً با این کار سازگار است. سفالگران در سفالینه، خود را همان‌قدر طبیعی و شایسته بیان می‌کنند که خنیاگری در آواز» (پوپ و اکرم، ۱۳۸۷، ج. ۴/ص. ۱۷۰۰). از لحاظ مردم‌شناسی با مطالعه ضرب‌المثل‌ها که از دل زندگی مردم عادی برآمده و نشان‌دهنده فرهنگ، رسوم، عقاید و باورهای گذشتگان هستند، می‌توان دریافت که پدران و نیاکان ما چگونه می‌زیسته و می‌اندیشیده‌اند، زیرا ضرب‌المثل‌ها دستاوردهای مادی و معنوی عامه و نخبگان را به تصویر می‌کشد.

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

در این حوزه، بهره‌گیری از انواع کوزه به منظور تولید مفاهیم متنوع است و چنان‌که ذکر شد، بیشتر بر محور هم‌نشینی کوزه با دیگر عناصر (غالباً مایعات و غلاتی) که در دل آن ریخته می‌شده، صورت می‌گیرد. ذکر شد که «کلا»، کوزه بزرگ سفالینی است که در آن شیر (نصری‌اشرفی، ۱۳۸۱، ج. ۳، ص. ۱۶۶۱) و مطابق ضرب‌المثل‌های زیر، آب، ماست و برنج می‌ریختند و از آن به‌عنوان ابزار نگهدارنده استفاده می‌کردند:

«پید کلا او ناشته» (بینایی، ۱۳۹۳، ص. ۲۶)

(pide kalā , ou nā shte)

معنی و مفهوم ضرب‌المثل: کوزه کهنه ما آب نداشت؛ گله از عدم توجه به خود.

و

«نو کلائی او تا هفت روز بچا بچایی کنده» (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج ۴/ ص. ۴۵۹)

(no kalā ye ou tā haft ruz bachā bachā ei konde)

معنی و مفهوم ضرب‌المثل: آب داخل کوزه نو تا هفت روز خنک می‌ماند مدت علاقه‌مندی به اشیا، امکانات و موقعیت‌های جدید محدود است و به تدریج تازگی خود را از دست می‌دهد.

ماست: «بامشی ره ماس کلائی سر گیرنه» (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۹۱)

(bā meshi re mā se kalā ye sar girene)

معنی ضرب‌المثل: گربه را روی کوزه ماست گیر می‌اندازند. مفهوم: مجرم را در صحنه و موقع ارتکاب جرم باید گیر انداخت. یا «در موقع مناسب به دام می‌افتی!».

و

«بز بیمو، ماس کلا بیارده؟» (پیشین، ص. ۱۰۲)

(Bez bimou, mā se kalā biā rde)

معنی ضرب‌المثل: «بز آمد و کوزه ماست آورد؟»؛ مفهوم مثل: «دست خالی آمد».

برنج: «دونه، دووئه کلا ر، پلا بیتن چی کاره» (دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۱۲۵)

(dune davuee kalā re, pelā bapetan chi kā re)

معنی ضرب‌المثل: برنج که در کوزه بزرگ باشد، پلو پختن چه کاری دارد. مفهوم: انجام کارها با مهیا بودن امکانات ساده است.

اهمیت این فراورده سفالین نزد مردم، خاصه در روزگاری که هنوز لوازم خنک‌کننده و سرمازایی چون یخچال اختراع نشده بود، خنک نگه‌داشتن آب و پرهیز از فاسد شدن شیر، ماست و ... برای مدت زمانی مشخص بوده است.

سوی این کارکردهای عمومی، رد کلا و کوزه را می‌توان در دل آیین‌ها، باورها، بازی‌ها و حتی چیستان‌های مردم مازندران نیز یافت. برای نمونه، در ضرب‌المثل مورد بحث (کلا بشکینه، بو در نشونه)، از کوزه شکسته سخن رفته که این مسئله، هم در باورها و هم در یکی از بازی‌های مازندرانی نمود دارد؛ بدین ترتیب که در گذشته، مردم مازندران در روزهای پایانی سال که به نوروز نزدیک می‌شدند، کوزه‌های ترک‌خورده را دور می‌ریختند و بر این باور بودند که هنگام تحویل سال شگون ندارد که رنگ‌وبویی از کهنگی و بیماری در منزل باشد و تمام منزل باید نو و تمیز شود (یوسفی زیرابی، ۱۳۹۲، ص. ۲۱). نیز سویا تلقی دفع بلا از خانه و خانواده، هدف دیگر این آیین، رونق کسب و کار و داشتن سالی پر از رزق و روزی بود. ماهیت این سنت در باور مردم مازندران آن بوده که در بستر زمان، فیزیک کوزه دچار فرسایش شده و درون آن هم به سبب رطوبت، جلبک می‌بست. این کهنگی و فرسودگی را در ضرب‌المثل زیر که پیش‌تر نیز ذکر شده‌اند، می‌توان مشاهده کرد: «پید کلا، او ناشته» (Pide kalā ou nā shte).

پید (pid یا پیت: pit) در زبان مازندرانی به معنای کهنه و مستعمل است و لذا معنای لفظی این مثل این است: «کوزه کهنه ما آب نداشت». گوینده این مثل موجز و

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

دولختی که می‌خواست «از عدم توجه به خود گله کند» (مشبه محذوف)، عناصر عینی شکوه یا لوازم مشبه‌به خود را از دل فرآورده‌ای سفالین، یعنی کوزه (کلا) برمی‌گزیند و با توجه به خصایص ظاهری آن، ضرب‌المثلی نو می‌سازد. گویی پرسشی با شنیدن این مثل در ذهن مخاطب نقش می‌بندد: «چرا کوزه شما آب ندارد؟». پاسخ در صمیم ضرب‌المثل نهفته است؛ به‌خاطر کهنه و فرسوده (پیت) بودن، زیرا کوشش بر آن بود که در کوزه‌های کهنه آب نریزند و به تعبیری، از کوزه فرسوده آب نیاشامند. تأملی در مثل بعدی نیز مؤید همین نکته است:

«نو کلائی او تا هفت روز بچا بچایی کنده» (نصری اشرفی، ۱۳۹۸، ج ۴/ ص ۴۵۹)

(Nou kalā ye ou tā haft ruz bachā bachā ei konde)

براساس این مثل، آب در درون کوزه نو تا هفت روز خنک می‌ماند و به‌تبع، آبی که از کوزه نو نوشیده شود، مطبوع‌تر و گواراتر از آبی خواهد بود که از درون کوزه کهنه و جلبک‌بسته خورده شود. در این نمونه نیز خالق مثل با بهره‌گیری از لفظ کوزه و مختصات مربوط به آن، مفهومی نو را عرضه می‌کند: زمان بهره‌گیری از اشیا و امکانات، کوتاه و معین است و به‌تدریج طراوت و خاصیت خود را از دست خواهند داد.

مردم قدیم کیفیت کهنه کوزه و ویژگی‌های مخصوص به آن را در قیاسی هوشمندانه با زندگی عادی تطبیق می‌دادند و از دل آن راهی به‌سوی طراوت و نوشدگی می‌جستند. آن‌ها در این راستا، با نیت دفع بلا، کوزه‌های کهنه و قدیمی را در مراسم «کوزه‌شکنی»^۸ از پشت بام پرت می‌کردند و برای خرید کوزه جدید راهی بازار می‌شدند. در جریان این مراسم، معمولاً بزرگ‌تر خانواده، سکه‌ای داخل کوزه می‌انداخت و پس از چرخاندن به‌دور سر اعضای خانواده، آن را به زمین پرت می‌کرد. بدین‌صورت، درد و بلائی که به باور آن‌ها در کوزه انباشته می‌شد را از خانه و خانواده دور می‌کردند (قیاس

شود با سنت «چشمارو» (ن.ک: رجایی بخارایی، ۱۳۴۴، ص. ۳۹۹). ظاهراً آیین «کوزه‌شکنی» در بازه زمانی چهارشنبه‌سوری تا سیزده‌بدر مرسوم بوده است؛ بدین ترتیب که در شب چهارشنبه‌سوری، کوزه کهنه‌ای را برمی‌داشتند و در آن مقداری نمک، زغال و سکه می‌انداختند. سپس هریک از افراد خانواده یک‌بار کوزه را دور سر می‌چرخاند و نفر آخر، آن کوزه را از پشت بام به کوچه می‌انداخت و می‌گفت: «درد و بلای ما بره تو کوزه و بره تو کوچه...» (<https://www.hamshahrionline.ir/news/485320/>). به اعتقاد سعید نفیسی، «در زمان‌های قدیم پدران ما معتقد بوده‌اند که ظرف سفالین را بیش از یک سال در خانه نگاه نباید داشت و چون هر سالی به آخر می‌رسید، جمله ظروف سفالین را که در خانه داشتند، می‌شکستند و بیرون می‌ریختند و حتی سفال را بیش از یک سال در خانه نگاه داشتن نشانه منتهای تنگدستی و سرشکستگی می‌دانستند و هرکس را که می‌خواستند به نهایت تهی‌دستی وصف کنند، می‌گفتند: «کوزه دوساله در خانه اوست». دلیل این کار واضح است: ظرف سفالین چون لعاب ندارد، به‌زودی چرکین و آلوده می‌شود و چون به‌هیچ‌وجه قابل شستن و پاک کردن نیست، یگانه چاره دفع مضرات آن، شکستن آن است و این عادت قدیم ایران تغییر شکل داده و به شب چهارشنبه‌سوری اختصاص گرفته است» (عرفانیان، ۱۳۹۲، ج. ۳، ص. ۷۶). در برخی از نقاط مازندران هم شکستن کوزه در روز سیزده‌بدر ظاهراً بخشی از آداب این روز بوده است؛ بدین ترتیب که روز سیزده‌بدر، قبل از طلوع آفتاب، یکی از اهالی خانه، کوزه آب و سبزه نوروژی را از پشت بام جلوی در خانه به زمین می‌اندازد و می‌گوید: سیزده‌بدر، چارده علی مبارک (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴، ص. ۸۶).

دیگر کاربرد کوزه شکسته در بازی «پلاچکا» (pθlâ pache kâ) یا «پلاچچه‌کا» (pθlâ paje kâ) است که در جریان آن دختران در سفال و کوزه‌شکسته‌ها به تقلید از

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

مادرانشان، ادای پختن برنج را درمی‌آوردند. در قوری شکسته‌ها چای دم می‌کردند و در کاسه‌های مستعمل به ذهنیت خودشان خورشت می‌ریختند و در تنوره‌های ساختگی ذهنشان نان می‌گذاشتند و می‌پختند. این بازی، معمولاً در بین کودکان چوپانان، گالش‌ها و کشاورزان مرسوم بود و در ایوان خانه‌ها «سب‌سر»، در جای دنج حیاط خانه، منزل‌گاه‌های رمه‌ها انجام می‌پذیرفت و کودکانی که به دلایل اقتصادی مجبور به ازدواج زودرس می‌شدند این بازی را انجام می‌دادند تا اینکه راه و رسم زندگی را یاد بگیرند (مهجوریان، ۱۳۷۴، ص. ۸۰؛ نصری اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴، ص. ۳۲۶).

یک نکته ادبی دیگر در باب ضرب‌المثل این است که مثل‌ها از دو عنصر «مورد» و «مضرب» تشکیل می‌شوند؛ مضرب، کاربرد آن‌ها در موقعیت‌های مختلف است و مورد، ریشه یا علت شکل‌گیری آن‌هاست (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۳۵). در ضرب‌المثل بالا که زیرساخت آن بر پایه عنصر بلاغی تشبیه است، صورت ظاهر خودِ مثل یا همان مشابه «کوزه شکسته را بر سر من می‌شکنی؟!»، مورد است و معنا و مفهوم آن «کوزه را فرد دیگری شکسته است، آن وقت تو تقصیر را به گردن من می‌اندازی؟!» (معادل دیواری کوتاه‌تر از من پیدا نمی‌کنی؟!)، مضرب این ضرب‌المثل است.

گاه مثل‌های برساخته از واژه «کلا» در بافتی طنزآمیز ارائه شده است. برای مثال،

مضرب ضرب‌المثل زیر:

«او لای تولای، پیرزنا کلای!» (ou lā y tu lā y, pirzanā ye kalā y)

بر این نکته اشاره دارد که «در این دشواری اوضاع، خواهش بی‌جا می‌کند؛ زیرا

پیرزن در این شرایط کمبود آب (پنجه)، هوس شوهر کرده است! معادل بیت زیر:

میان این هیر و بیربیا زیر ابروی مرا بگیر (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۷۵)

شأن نزول این مثل آن بوده که در زمان کمبود و محدودیت آب، آبدهی به زمین و شالیزار نویتی می شده است؛ به همین سبب، گرفتاری و زحمت کار دهقان (به نسبت ایام پربابی) بیشتر می شده است و مجال پرداختن به امور دیگر را نداشته. یا مورد در ضرب‌المثل زیر - که گوینده با طنز و تعریض - به مخاطب خود می گوید: «در صورت وجود برنج در کوزه بزرگ، پلو پختن کار آسانی خواهد بود!»:

«دونه، دَووئه کلا ر، پِلا بَیتن چی کاره» (دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۱۲۵)

مثل دولختی زیر نخستین بار در ساحتی ساده لوحانه به کار رفته، اما در ادامه به عنوان یک مثل طنزناک در استان مورد استفاده قرار گرفته است:

«بز بیمو، ماس کلا پیارده؟» (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۲)

(Bez bimou, mā se kalā biā rde)

معنی و مفهوم این مثل عبارت است از: «وقتی بز آمد، کوزه ماست را آورد؟» (معنی و مورد)؛ «دست خالی آمد» (مفهوم و مضرب). اما سبب شکل گیری این مثل آن بوده که:

مرد جوانی که تازه نامزد کرده بود، به خانه نامزد می رفت. بر پایه سنت رایج، یک بز و یک کوزه ماست و اندکی «سرشیر» به سوغاتی می برد. به نزدیکی روستا که رسید، بز را به درخت سر راه بسته، وسایل را کنارش نهاد و خود برای قضای حاجت به گوشه ای رفت. دزدی از آنجا می گذشت و بز و وسایل جوان را با خود برد. مرد جوان که از کار فارغ شد، به دنبال بز و وسایلش رفت، اما چیزی نیافت. مرد گمان کرد که بز وسایل را برداشته، به خانه نامزدش برد. جوان هنگامی که به نزدیکی خانه نامزدش رسید، از دور داد زد: بز آمد و کوزه ماست را آورد؟ مادر نامزد در برابر سادگی دامادش پاسخ داد: آری! (همان، صص. ۲۲۳، ۲۲۴).

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

اما غیر از ضرب‌المثل دولختی زیر با معنی «هیچ‌گاه به عهدش وفا نمی‌کند و نیز بیش از حد دروغ می‌گوید»:

«صد تا کلا بساجه، همه بی‌دسه» (دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۱۲۵) (Sad ta kalā) (basā je, hame bidase) که گویا با الگوگیری از یکی از مثل‌های فارسی (صد تا چاقو بسازه، یکی دسته ندارد!) آفریده شده، باقی ضرب‌المثل‌های برساخته از واژه «کلا»، مختص جغرافیا و تفکر مازندرانی است.

۳-۱-۲. پلیکا و پیلک (Pelikā, pilak)

کوزه در مازندران به غیر از کلا، گونه‌های دیگری نیز دارد که پس از «کلا» بیشترین کاربرد را در ساخت امثال دارد. دهخدا در تعریف آن نوشته: «کوزه‌ای است کوچک و مخصوص دوشیدن شیر، میان دوشین و دِنِقِر» (دهخدا: ۱۳۷۷، ج. ۴/ص. ۶۰۳۲)، اما چنان که نمونه‌های استعاری زیر مشاهده می‌شود، پلیکا کوزه‌ای است مخصوص شیر، ماست و دوغ:

«پلیکای شیر بیمه، ته‌ور نشی ر بیمه»

پلیکای ماس بیمه، ته‌ور دماس بیمه» (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴/ص. ۴۲۳)

Pelikā ye shir bayme, te var neshir bayme Pelikā ye mā s bayme, te var
(demā s bayme)

گوینده در این مثل می‌خواسته بگوید که نگران نباش، هم‌چنان‌که شیر و ماست داخل کوزه که همیشه به بدنه آن چسبیده‌اند، من نیز در دل تو هستم و به تو چسبیده‌ام. اما به‌جای بیان مستقیم و صریح این مفهوم (مشبه محذوف یا مورد)، لوازم مشبه‌به (مضرب) خود را از کوزه‌ای سفالین، با عنوان پلیکا برمی‌گزیند و با عنایت به

ویژگی‌های خاص آن، دست به آفرینش مثلی جدید می‌زند. نمونه‌های دیگری از همین مفهوم:

«پلیکای شیر، ته ور نِشیره!» (Pelikā ye shire, te var neshire)

مضرب یا مشبه به در این مثل، عبارت است از: «کوزه شیر است، هم‌نشین توست!» و مورد یا مشبه محذوف: «همواره هم‌نشین کسی بودن». ذهن خلاق آفریننده، با تماشا و تأمل در این نوع کوزه که ابزار کار روزمره مردم است و ارتباط آن با محتوای درونش، دست به ساخت چنین سخنی موجز و مخیل می‌زند، زیرا به سبب نزدیک‌تر بودن زندگی این مردم به طبیعت، یعنی طبیعی‌تر بودن شیوه زندگی آن‌ها و در نتیجه، قوی‌تر بودن ذوق و نیروی احساس و تخیل آن‌ها، آنچه در این ضرب‌المثل‌ها برجسته می‌نماید، عنصرهای طبیعت و تخیل است. نیز با تأمل در کارکرد و کاربرد کوزه‌ها (به‌ویژه کلا و پیلکا)، خاصه با عنایت به محتوای آن‌ها درمی‌یابیم که هم‌زیستی با دام‌ها و حضور و انعکاس محصولات آن‌ها (شیر، ماست، دوغ و ...) در زندگی انسانی و در گونه‌های مختلف ادبیات عامه مازندران، سوای اینکه نشان‌گر هم‌بستگی و وابستگی انسان و حیوانات اهلی است، بینش والا و ذوق زیبایی‌شناختی این مردم را در به‌کارگیری هنری از فعالیت دامداری و واژگان مربوط به این حوزه در بافتی بلاغی و ادبی پدیدار می‌کند. مثال بعد:

«پلیکای دوئه، آمه وَر عدوئه!» (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۱۳۹)

(Pelekaye dua, te var adua)

را با همان خصایص ادبی می‌توان در مثل‌های مشابه دیگری ملاحظه کرد. اگرچه مفهوم مثل دوم «سربار و مزاحم بودن است و اینکه کسی جداشدنی نیست»، اما باز تأکید بر هم‌نشینی و مجاورت است.

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

در ضرب‌المثل موجز و دولختی زیر که با واژه «پيله‌کا» ساخته شده هم می‌توان
سواى مختصات ادبی و بلاغی، خصوصیات مردم‌شناختی «سفال شکسته» را که در
بحث «کلا» به‌طور مبسوط به آن پرداخته شد مشاهده کرد:

«بشکسه پيله‌کا ره، مه سر اشکندی» (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴/ص. ۴۴۴)

(eshkendi Beshkeste pilekā re me sar)

دیگر کوزه‌ای که در جغرافیای مثل مازندرانی حضور دارد و در نمونه دولختی و
موجز زیر نیز دیده می‌شود، «پیلک»، کوزه‌ای است متوسط برای آوردن و نگهداری آب:

«پرکن پیلک، او ر تن نئیرنه» (دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۳۴)

(Perkene pilak, ou re tan naeirne)

معنی (مضرب و مشبه‌به) مثل این است: «کوزه کثیف آب را به خود جذب نمی‌کند»
و مفهوم (مشبه و مورد) آن هم این است که «ناجنس خوبی‌ها را جذب نمی‌کند».
گوینده این ضرب‌المثل را بر اساس یکی از ویژگی‌های پیلک خلق کرده و آن هم این
بوده که هرگاه این نوع کوزه، کثیف و آلوده باشد، آب را جذب نخواهد کرد؛ پس آن را
به محیط و بافت انسانی تسری داده، انسان‌های پلید و بدسرشت را به پیلک کثیف
(پرکن) تشبیه کرده که به سبب آلودگی توان و امکان جذب نیکویی‌ها را ندارد.

۴- ۱- ۳. گمی (gəmi)

یکی دیگر از انواع سفالینه‌های کوزه‌ای، «گمی» نام دارد که البته کم‌ترین استعمال را در
بین گونه‌های مختلف کوزه در مثل‌ها دارد. از فحوای ضرب‌المثل موجز زیر می‌توان
دریافت که «گمی»، کوزه‌ای بزرگ و مخصوص انباشتن غلات بوده‌است:

«من شه گمی ره، بار بزومه» (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴/ص. ۴۲۵)

(Men she gəmi re, bar bazoume)

در این مثل که در آن تأکید بر ظرفیت بالا و بزرگی کوزه بوده است و گوینده با ذکر لفظ «گمی»، سوای اشاره به فراخی حجم و فیزیک کوزه، مقیاس کلان بهره و ظرفیت خویش را در نظر داشته، مشبه یا به تعبیری مورد و مفهوم مثل که عبارت بوده از: «من بار خودم را بستم» از متن حذف شده و به جای آن، گوینده با پردازش جزئیات پیرامون خود و گزینش یکی از انواع کوزه و مختصات آن، مشبه به و مضرب خود (من کوزه بزرگ خودم را پر از غله کرده‌ام) را می‌سازد.

۲-۴. بازتاب فرایند و تکنیک‌های ساخت و پرداخت در ضرب‌المثل‌ها

معمولاً در بررسی تخصصی سفال‌ها به ویژگی‌هایی نظیر دوره، ماده اولیه و تکنیک ساخت، نقش‌ها، تکنیک تزئین، نوع و رنگ لعاب و ... توجه می‌شود. در ایران برای تولید کوزه سفالین، دو نوع خاک مورد مصرف قرار می‌گیرد: نخستین و پراستفاده‌ترین خاک رس است که در مازندران، همدان، تهران، اصفهان و به‌طور کلی در بیشتر نقاط ایران وجود دارد و نوع دیگر، خاک سفیدرنگی است که ترکیب اصلی آن مخلوطی از کوارتز و کانولن است و در بعضی نقاط ایران مانند زنور آذربایجان، مند گناباد و میبد یزد، استهبان فارس و شهرضای اصفهان استفاده می‌شود. با این توضیح، برای تولید و تکثیر سفال در مازندران از خاک رس استفاده شده و مهم‌ترین وسیله برای ساخت ظروف و انواع کوزه، چرخ سفال‌گری است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۹۴). سوای این، کوزه‌های سفالین مازندران ویژگی‌های مختص به خود را دارند که با توجه به آن خصوصیات می‌توان آن‌ها را از محصولات دیگر مناطق جدا کرد. برای مثال، در سفال ساری از رنگ‌های ارغوانی تیره، سیاه، قهوه‌ای تیره و زرد اخراپی به‌صورت ورقه‌ای نازک بر روی زمینه لعاب مات و یا پوشش گلی زیرلعاب شفاف استفاده می‌شود. این شیوه که قدمت آن به سده‌های سوم تا پنجم هجری برمی‌گردد، دارای

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

نقوش متنوع حیوانی، پرنده و به‌خصوص کبوترهای مسبک است که گاه با خطوط کوفی تزیین شده. نمونه‌ای از آن را در تصویر زیر می‌توان مشاهده کرد:

تصویر ۱. کوزه و بشقاب سفالی ساری

Picture 1. Sari pottery jar and plate

در تصویر بالا، علاوه بر بشقاب سفالی با تزیین نقاشی زیر رنگی، کوزه‌ای سفالین با تزیین نقاشی زیررنگی مشاهده می‌شود که قدمت هر دو اثر به قرن چهارم پیش از میلاد می‌رسد. تصویر پرنده خال‌خالی که بر روی کوزه نقش بسته، اساساً موتیف اصلی سفال ساری است (نوروزی و سنمار، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۶). یا سفال نوع آمل دارای لعاب سبز و نقوش رنگارنگ در حاشیه دریای مازندران با خمیر قرمز و نقوش مسبک کنده‌کاری حیوانی است. در ظروف آمل به سبک نقوش کنده و رنگ‌های مختلف به‌کار رفته است (بهرامی، ۱۳۲۷، ص. ۲۹). در یک نگاه کلی، ویژگی‌های سفال آمل، از جمله کوزه و خمره، بین قرن‌های دوم تا هفتم هجری قمری در بخش‌های مختلف بدین قرار است:

تکنیک ساخت: چرخ‌ساز؛

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۳، شماره ۶۱، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۴

تزیین: طوماری و گیاهی، جانوری و اسلیمی، گل و برگ، خطوط کوفی، خط درهم، نشانه یا امضا، نقوش برگرفته از تاریخ گذشته ایران، اسفکنس با بدن شیر سر انسان، عقاب، اسب و هندسی، مرغ و گل و پرنده، اندام انسان؛

تکنیک تزیین: نقش افزوده، قالب خورده، استامپی، نقش کنده، نقوش برجسته، نقاشی

زیر لعاب، قلم مشکی زرین فام؛

نوع و رنگ لعاب: لعاب ساده، رنگ ارغوانی، سبز و زرد، لعاب یک‌رنگ یا چند رنگ، ارغوانی و طلایی، کهربایی و سبز، زرشکی و نارنجی، لعاب شفاف، مشکی و قهوه‌ای، فیروزه‌ای، کبالت و آبی (شاهسوارانی و صفاکیش، ۱۳۹۴، ص. ۴).

نمونه‌ای از کوزه سفالین آمل در تصویر زیر قابل مشاهده است:

تصویر ۲: کوزه سفالین آمل قرن‌های ۵ و ۶ هجری (کیانی، ۱۳۸۰، ص. ۱۸۴)

Picture 2: Amol terracotta jar of the 5th and 6th centuries of Hijri

تصویر بعدی هم سفالینه‌ها (کوزه شکسته‌ها)یی است متعلق به قلعه مارکوه در رامسر (و با توجه به لبه‌هایی با گردنه‌های باریک و داغ‌دار) منتسب به عصر آهن:

تصویر ۳: کوزه‌شکسته‌های قلعه مارکوه (عباس‌نژاد و ذال، ۱۳۹۴، ص. ۲۶۲)

Picture 3: Broken jars of Markoeh Castle

در مجموع، کوزه‌های سفالی مازندران (فارغ از جغرافیای شرقی یا غربی آن) دارای ویژگی‌های مشخصی است که پاره‌ای از آن‌ها عبارت‌اند از: خمیر ظروف معمول قرمز و دارای لعاب گلی غلیظ (انگوب) که روی آن تزئین به صورت نقش‌کنده و نقاشی زیر رنگی انجام می‌شده (کیانی، ۱۳۵۷، ص. ۱۵) و سپس توسط لعاب شفاف یا لعاب‌هایی بیشتر به رنگ‌های سبز، آبی، فیروزه‌ای، اکر و قهوه‌ای‌رنگ بوده، پوشانده می‌شده است. معمولاً آثار بزرگ، پهن و بدون لعاب و آثار کوچک، نازک و لعابدار ساخته می‌شده‌اند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۱۸۹). طرح‌های روی سفالینه‌ها نیز عبارت بود از: حیوانات افسانه‌ای و تصاویر مرغان افسانه‌ای، عقاب، شیر و انسان که به صورت نقش‌کنده و برجسته زیر لعاب انجام می‌شده است (توحیدی، ۱۳۷۹، ص. ۲۴۴).

در مثل‌های بررسی‌شده، به جنس و نوع خاک و همچنین به تکنیک ساخت و پرداخت کوزه‌ها اشاره‌ای نشده و از اجزای فیزیک و فرم ظاهری آن نیز تنها در یک مثل (صد تا کلا بساجه، همه بی‌دسه) از دسته کوزه یاد شده است. البته در برخی ضرب‌المثل‌ها به وجه کروی و مدور بودن کوزه‌های سفالی اشاره شده است؛ برای مثال

در مثل، اشاره به این دایره‌گونیِ ظاهر کوزه (با عنایت به دیگر واژه‌هایی که در محور هم‌نشینی قرار گرفته‌اند) بر ادبیت متن افزوده است:

«أ ذره کوزه، تشنا ذره دوره» (خورشیدیان میانایی، ۱۳۷۳، ص. ۲۱)

واژه «دوره» در این مثل به معنای «گردیدن» است (آب در کوزه و ما گرد جهان می‌گردیم)، اما در معنای دیگرش یعنی «پیرامون، گرد، گرداگرد، گردش دایره‌وار امری یا چیزی» (دهخدا، ۱۳۷۷، ج. ۸ / ص. ۱۱۲۲۹)، با ظاهر دایره‌گون کوزه، ایهام و ارتباط دارد. جالب اینجاست که یکی از معانی واژه «دوره» در فرهنگ‌نامه عمید، کوزه و سبوی بزرگی یادشده که دو دسته دارد (عمید، ۱۳۶۹، ص. ۹۷۸). صناعت بدیعی واج‌آرایی در حروف «دال» و «ر» هم در این مثل دیده می‌شود که باز هم واژه «دور» (گرد) را به ذهن تداعی می‌کند. گاهی نیز مثل‌های برساخته از واژه «کلا» («او لای تولای، پیرزنا کلای!»، «دونه، دُووئه کلا ر، پلا ببتن چی کاره»، «بز بیمو، ماس کلا بیارده؟») در بافتی طنزآمیز ارائه شده است.

از ابزار تولید و تکثیر سفال و کوزه در مازندران (چرخ سفال‌گری^۹) هم در ضرب‌المثل‌ها نامی برده نشده، در حالی که در مثل‌های دیگر هنر - صنعت‌ها به این مسئله اشاره شده است؛ برای نمونه، در مثل زیر که مربوط است به دست‌بافته‌های روستایی مازندران، از «کتلم» (یا کتلوم: Kətlum یا Kətle) که به معنای دوک پشم‌ریسی (نصری‌اشرفی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۱۶۱۸) و یکی از ابزارهای تولید چوخا^{۱۰} (یکی از محصولات بافته‌های نساجی) است، یاد شده است:

«پر کرد و بیا کرد، کتلم رشت و چُغا» (چوخا یا چوقا) کرد!» (دیوسالار، ۱۳۸۲، ص. ۲۰)

(Per kard o baba kard, ketlem resht o chogha kard)

معنی ضرب‌المثل: «پدر انجام داد و پدربزرگ زحمت کشید، ابزار پشم‌ریسی پشم را رشت و چوخوا درست کرد». مفهوم مثل: «از فضل پدر تو را چه حاصل؟؛ پدر و پدربزرگ زحمت کشیده‌اند و تو بهره می‌بری».

همچنین با وجود تنوع طرح‌ها، رنگ‌ها، لعاب‌ها، پوشش، نقوش و خطوط بر روی کوزه‌های مازندرانی (که شمه‌ای از آن‌ها ذکر شد)، گویندگان علاقه‌ای به بهره‌گیری از این مؤلفه‌ها در مثل‌ها ندارند.

۵. نتیجه

مهم‌ترین کوزه‌هایی که در ضرب‌المثل‌های مازندرانی مشاهده می‌شود، عبارت‌اند از: «کلا»، «پیلک»، «پلیکا»، و «گمی»؛ که در این بین، «کلا» بیشترین کاربرد و «گمی» کم‌ترین استعمال را دارد. در بین حوزه‌های مفهومی نیز «کلا» بیشترین و متنوع‌ترین مفاهیم را (نشان دادن کدورت و اختلاف، گله از عدم توجه به خود، تعیین حدود اشیا و امکانات، توصیف صحنه ارتکاب جرم، مهیا بودن امکانات، بر گردن دیگری افکندن تقصیر، زدن حرف بی‌عمل و ...) داراست که بیشتر مفاهیم با نمایش حالات ظاهری کوزه (نوبودن، کهنگی، شکستگی، نگهدارندگی و ...) عرضه شده‌اند. حوزه مفهومی «پلیکا» هم بیشتر بر «مقارنت و هم‌نشینی دو فرد» تأکید دارد و صورت ظاهری آن با نمایش مجاورت کوزه با محتوای آن (شیر و ماست) شکل می‌گیرد. از آنجا که عمده بار مفهومی مثل‌ها بر محور هم‌نشینی کوزه با دیگر عناصر (غالباً مایعات و غلات) است که در دل آن ریخته می‌شده، لاجرم حضور پررنگ طبیعت و طبیعت‌گرایی، خاصه عناصری چون آب و محصولات زندگی دام‌پروری و کشاورزی، یکی از ویژگی‌های مهم مردم‌شناختی در امثالی است که با کوزه آفریده شده‌اند. در این بین، بیشترین ارتباط

کوزه با واژه آب است. در این حالت، نو یا کهنه بودن کوزه (کلا) اهمیت فراوانی دارد و در کنار آن، تمیز یا کثیف بودنش شایان توجه است. پس از آب، فراورده‌های زندگی دام‌پروری یعنی شیر، ماست و دوغ است که با کوزه (بیشتر کلا و پلیکا) ارتباط دارد و پس از آن، ارتباط با یکی از مهم‌ترین محصولات کشاورزی مازندران، یعنی برنج (کلا) و دیگر غلات (گمی). از دیگر وجوه مردم‌شناختی مثل‌ها، اصابت کوزه‌ها به هم و شکستگی آن‌هاست که در باورها و بازی‌های مازندرانی ریشه دارد و نیز در ضمن آن، به یکی از مشکلات استفاده از کوزه، یعنی بدبویی کوزه‌های سفالی، خاصه کوزه‌های خام و بدون لعاب اشاره می‌شود.

از منظر ادبی، ضرب‌المثل‌های مازندرانی از تمامی ویژگی‌های متعلق به مختصات مثل‌ها برخوردارند؛ بیشتر این ضرب‌المثل‌ها موجز و دولختی‌اند و خالقان آن، به‌جای بیان مستقیم و صریح مفاهیم گوناگون که در حکم مشبه محذوف یا مورد مثل‌های‌اند، لوازم مشبه‌به (مضرب) خود را از مساحت شکننده و ظریف انواع کوزه‌های سفالین برمی‌گزینند و با عنایت به بافت کلام و تطابق آن با ویژگی‌های خاص هر کوزه، با کم‌ترین واژگان دست به آفرینش مثل‌های جدید می‌زنند. همچنین بررسی مثل‌های مازندرانی نشان می‌دهد که آفرینندگان امثال علاقه‌ای به ذکر جنس و نوع خاک و همچنین به تکنیک ساخت و پرداخت (طرح‌ها، تصویرها، رنگ‌ها، نقش‌ها و لعاب‌ها) کوزه‌ها ندارند. اما یکی از کارکردهای مهم مثل‌ها، شناخت کارکرد انواع کوزه‌هاست؛ در نمونه‌های تحلیل‌شده می‌توان کارایی مختلف یک کوزه را تماشا کرد، در حالی که در فرهنگ واژه‌ها گاه فقط به اندازه یا به یکی از کارکردهای آن اشاره شده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. یکی از کاربردهای خلاقانه سفال‌ها که کم‌تر به آن پرداخته شده، کارکرد درمانی آن است. سفال‌گری روشی عینی برای مشاهده مشکلات جدا شده از وجود خویشتن و تسلط و آگاهی بر آن است. سفال‌گری فضای امنی برای پذیرش رنجیدگی‌ها و کاستن اضطراب، افسردگی و پرخاش‌گری است. رسالت اصلی سفال‌گری بیان دردها و زیبایی‌های درون در اشکال مختلف است (ر.ک. زاده‌محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

۲. گستردگی حوزه زبان مازندرانی (از شمال به سواحل دریای خزر، از شرق تا گرگان، از جنوب تا منطقه شه‌میرزاد، سنگسر، فیروزکوه، دماوند، لوسانات، مناطق شمالی کوه‌های امامزاده داوود و طالقان و از غرب تا تنکابن) سبب شده که این زبان در میان روستاییان و شهرنشینان جلگه‌ای بخاطر تغییرات آوایی به لهجه‌های گوناگون تبدیل شود، تا آنجا که می‌توان گفت: تقریباً در تمام شهرهای استان و نواحی تحت نفوذ این زبان، تفاوت در تلفظ بسیاری از واژگان به‌وضوح دیده می‌شود (قاسمی، ۱۳۷۷، ص. ۳).

۳. در بعضی از ضرب‌المثل‌ها، از واژگان دیگری نظیر «دز» (dez) یاد شده: «تکِ لو، دزِ لو!» معنی مثل: «گوشه لب، گوشه کوزه!»؛ مفهوم مثل: «غذایی اندک که فقط لب را آغشته کند!» (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۱۵۲). اما با بررسی بیشتر می‌توان یافت که «دز» به معنی «دیگ بزرگ سر پهن؛ [یا] دیگ حمام‌های قدیمی جهت گرم کردن آب» (نصری‌اشرفی، ۱۳۸۱، ج. ۲/ ص. ۱۱۰۱) بوده، نه کوزه.

۴. در ضرب‌المثل زیر، کاس (کاسه) و کلا (کوزه) در کنار هم قرار گرفته‌اند. در مازندران، در کنار «کلاگر محله»هایی که در شهرهای مختلف وجود دارد، روستاهایی با نام «کاس‌گر محله» (Kasgar mahle) هم دیده می‌شود که بر پیشینه سفال‌کاری آن محلات اشاره دارد: «کاس هاده، کلا هاده، دِ قارت و نیم بالا هاده»

معنی و مفهوم مثل: کاسه و کوزه (همه‌چیز) را به کسی بدهی و باز هم دو قرت و نیمش باقی است!

۵. یکی از کارکردهای کوزه در آیین‌های مازندرانی، رسم فال گرفتن در روز «تیرماه سیزده» (جشن تیرگان) است. تیرماه، ماه چهارم از ماه‌های باستانی تبری است. شب سیزدهم این ماه که به «لال شو» (شب لال؛ شبی که لال در خانه اهالی می‌رود) معروف است، تبرک و تقدس خاصی نزد مردم

مازندران دارد. این شب دارای قدمت و پیشینه‌ای محکم است و جایگاه مهمی در فرهنگ این مردم پیدا کرد. این شب یادگاری است از دلاوری‌های بیک تقدیر جغرافیای عظمت این سرزمین «آرش» که روحش را در چله کمانی به وسعت نام ایران رها کرد و «شیش» (ترکه: چوبی که لال اهل خانه را با آن متبرک می‌کند) نمادی از تیر کمان اوست (یوسفی زیرابی، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۱). در برخی آبادی‌ها، از غروب تیرماه سیزده، فرزند اول یک خانواده با فرزند آخر خانواده دیگر که یکی پسر و دیگری دختر بود، بدون سخن گفتن با هم سر چشمه می‌رفتند و هرکدام یک «کلا» آب برمی‌داشتند و به خانه می‌بردند. اعضای خانواده دور آن می‌نشستند و هرکس بنا بر آرزو و نیتی که در دل داشت، انگشتر، گردنبند، دگمه یا ... را در ظرف آب می‌انداخت. آن‌گاه دختر نابالغی که نمی‌دانست آن وسایل متعلق به چه کسی است، به دفعات دست در آب می‌گذاشت و یکی از وسایل را از ظرف بیرون می‌آورد. فردی خوش‌صدا هر بار یک بند آوازی می‌خواند. نیت‌کنندگان با بیرون آمدن شیء و تطبیق آن با مضمون شعر، جواب نیت خود را می‌گرفتند (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴/ ص. ۴۴). معنی هر شعری که خوانده می‌شد، فال و پیش‌بینی آینده کسی بود که شیء خارج شده از کوزه به او تعلق داشت (اعظمی سنگسری، ۱۳۴۷، ص. ۹۶). از منظر اسطوره‌ای هم «تیشتر نام ستاره‌ای بوده که منجمان قدیم آن را با عنوان شعرای یمانی می‌شناخته‌اند. طلوع این ستاره نیز نشانه باران بود» (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۱، ص. ۸۱). ستاره تیشتر در ایران باستان، ستاره باران و دشمن خشک‌سالی و گرما بوده‌است که «در ماه تیر (ماه سرطان) که دمای هوا به بالاترین حد می‌رسید، طلوع می‌کرد و اعتدال هوا و آمدن باران را نوید می‌داد» (هویان، ۱۳۸۴، ص. ۱۳۷). به باور قدیمی‌ها، زمانی که در تیرماه گالشی، دیو اپوشه با الهه باران در آسمان جنگیده و درنهایت با آمدن رعد و برق، دیو شکست خورده و نزول برکات آسمانی آغاز می‌شود. این پدیده توسط مردم و کشاورزان و حاکمان ولایات شمالی میمون و خجسته قلمداد می‌شود و به برگزاری جشن و اجرای آیین‌ها و رسوم مخصوص این ایام (ازجمله: فال کوزه گرفتن، دور هم جمع شدن در غروب؛ خواندن اشعار حماسی و محلی مثل تبری‌خوانی و امیری‌خوانی؛ و ...) می‌پردازند تا موجبات شادمانی گالش دوستان و سایر علاقه‌مندان شوند (یوسفی زیرابی، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۳).

۶. یک نمونه از چیستان‌ها: «ایتنا چچیہ که این سر شونه، خنه خِشالی، اون سر انه، برمه و هسللی»

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

معنی چیستان: این چیست از این سو که می‌رود، می‌خندد و از آن سو که برمی‌گردد، گریان و اشکبار است.

پاسخ چیستان: کوزه آب، وقتی که آن را به چشمه یا رودخانه می‌برند، پر می‌کنند و برمی‌گردند (نصری‌اشرفی، ۱۳۹۸، ج. ۴/ ص. ۴۱۵).

۷. البته ضرب‌المثل با مفهوم کوزه شکسته در گونه‌های دیگر کوزه (غیر از «کلا») هم دیده می‌شود؛ برای نمونه، در مثل زیر، صورت دیگری از ضرب‌المثل «کلا بشکینه، بو در نشونه» را می‌بینیم که در آن جای واژه «خُم» با «کلا» عوض شده است: «خُم بشکسته، بو که در نشیه!» (جوادیان کوتنایی و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۲۱۰)

(Khom beshkeste, bou ke dar nashoune)

۸. در فرهنگ‌نامه‌ها از «گمکا gemkā» (کوزه سفالی بومی که برای نگهداری غذا و دوشاب از آن استفاده شود)، «گمه gəmə» (کوزه گلی سرپهن) و «گمچ gameč» (ظرف سفالین) نام برده شده که در ضرب‌المثل‌ها کاربردی نداشته‌اند.

۹. یکی از نمونه‌های بهره‌گیری از کوزه - چه در بُعد ظاهری و اشاره به فیزیک و ابزار تولید آن، و چه در حوزه مفهومی - را در رباعی‌های خیام می‌توان دید؛ برای نمونه، در رباعی زیر، از یک‌سو به کارگاه کوزه‌گری، چرخ، استاد (کوزه‌گر)، دسته و سر اشاره شده:

در کارگاه کوزه‌گری کردم رای در پایه چرخ دیدم استاد به پای

می‌کرد دلیر کوزه را دسته و سراز کله پادشاه و از پای گدای (هدایت، ۱۳۵۶، ص. ۷۷)

و از سوی دیگر، نگرش فلسفی خیام به موضوع مرگ و زندگی او را به‌سوی این اندیشه سوق می‌دهد که دنیا در حکم کارگاه کوزه‌گری و انسان در حکم کوزه‌ای است که روزی خواهد شکست و پس از مرگ به علاقه‌میکون خاک کوزه‌گری خواهد بود (میرهاشمی و یعقوبی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۴۶).

۱۰. «چوخا یا چوغا نوعی پارچه دست‌بافت نسبتاً کلفت و تک‌رنگ برای تهیه پوشاک و کت و شلوار است که برای تهیه آن از نخ پنبه برای تار و پشم برای پود استفاده می‌شود. در چوخا از بافت بهتر و نوع پشم مرغوب‌تر که پشم بره گوسفند است، استفاده می‌کنند» (پاکزاد، ۱۳۹۱، ص. ۴۴).

منابع

- اسکولز، ر. (۱۳۷۹). *درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات*. ترجمه ف. طاهری، تهران: آگاه.
- اسماعیل پور، الف. (۱۳۸۱). *تیرماسیزه شو (جشن تیرگان) و اسطوره تیشتر*. نامه انسان‌شناسی، ۱ (۱)، ۹۹ - ۷۷.
- اسماعیل زاده، خ.، صادقی نژاد، ر.، و محمدزاده، م. (۱۴۰۰). *تحلیل ساختار ضرب‌المثل‌های بر ساخته از سفالینه «سبو»*. فصلنامه تحقیقات تمثیلی در زبان و ادب فارسی، ۱۳ (۴۷)، ۱ - ۱۶.
- اعظمی سنگسری، چ. (۱۳۴۷). *جشن‌های ملی سنگسر*. بررسی‌های تاریخی، ۳ (۵)، ۸۷ - ۱۰۶.
- براری، م. (۱۱۳۱). *سفال و سفالگری در تبرستان ۱ (سفال ساری)*. اصفهان: گل‌دسته.
- بهرامی، م. (۱۳۲۷). *صنایع ایران ظروف سفالی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بینایی، ق. (۱۳۹۳). *ضرب‌المثل‌های مازندرانی و اصطلاحات، کنایات، لغات مهجور و زبانزدهای طبری*. تهران: میرماه.
- پاکزاد، ن. (۱۳۹۱). *دستبافته‌های روستایی مازندران*. بابل: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد مازندران.
- پوپ، آ. ا.، و اکرم، ف. (۱۳۸۷). *سیری در هنر ایران: از دوران پیش از تاریخ تا امروز (سفالگری، خوش‌نویسی، کتیبه‌نگاری)*. ترجمه ن. دریابندری و دیگران. جلد‌های اول و چهارم. تهران: علمی و فرهنگی.
- توحیدی، ف. (۱۳۷۹). *فن و هنر سفالگری*. تهران: سمت.
- جوادیان کوتنایی، محمود و همکاران (۱۳۸۰). *ضرب‌المثل‌ها (زبانزدها) و کنایه‌های مازندرانی*. ج ۱. تهران: اشاره.
- حیدری، ن.، عباس نژاد سرستی، ر.، و فاضلی، ح. (۱۳۹۷). *برهم‌کنش‌های فرهنگی عصر مفرغ مازندران بر پایه داده‌های سفالی، مطالعات باستان‌شناسی*، ۱۰ (۱)، ۷۴ - ۵۷.
- خورشیدیان میانایی، ا. (۱۳۷۳). *ضرب‌المثل‌ها و اعتقادات مشهور مازندرانی*. ساری: شفق.

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

- دبیرسیاقی، م. (۱۳۶۴). *گزیده امثال و حکم دهخدا*. تهران: تیراژه.
- دریایی، ع.ر. (۱۳۷۹). *گوشش تنکابنی به انضمام باورداشت‌ها و نام واژگان*. تهران: آیه.
- دیوسالار، س. (۱۳۸۲). *ضرب‌المثل‌های مازندرانی*. آمل: وارث‌وا.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۸۸). *فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های ایرانی*. تهران: معین.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۸۶). *هویت ایرانی و دینی در ضرب‌المثل‌های فارسی*. *فصل‌نامه مطالعات ملی*، ۱ (۲)، ۲۷-۵۲.
- دهخدا، ع.ا. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. دوره ۱۵ جلدی. زیر نظر م. معین و س.ج. شهیدی. تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا.
- رفیعی، ل. (۱۳۷۷). *سفال ایران*. تهران: یساولی.
- روح‌الامینی، م. (۱۳۵۷). *گرد شهر با چراغ در میانی انسان‌شناسی*. تهران: زمان.
- زاده‌محمدی، علی و دیگران (۱۳۹۶). *سفال‌درمانی*. تهران: قطره.
- طلایی، پ. (۱۳۸۳). *تفسیرالمثل‌های مازنی*. بابل: مبعث.
- شاهسوارانی، و. و صفاکیش، ح. (۱۳۹۴). *چیستی و ماهیت سفال منصوب به نوع آمل*. دومین همایش ملی باستان‌شناسی ایران، آبان‌ماه. دبیرخانه دائمی همایش ملی باستان‌شناسی ایران.
- عباس‌نژاد، ر. و ذال، م. (۱۳۹۲). *تحلیل و گونه‌شناسی سفالینه‌های محوطه شمس آل رسول آمل*. *مجموعه مقاله‌های همایش ملی هنر تبرستان (گذشته و حال)*. به‌کوشش م. رستمی. مازندران: دانشگاه مازندران.
- عمید، ح. (۱۳۶۹). *فرهنگ عمید*. ج ۱. تهران: امیرکبیر.
- فشارکی، م. (۱۳۷۹). *نقد بدیع*. تهران: سمت.
- قاسمی، ع.ر. (۱۳۷۷). *سیری در زبان و شعر مازندرانی*. رشت: انتشارات دانشگاه گیلان.
- قائمی، کریم‌الله و همکاران (۱۳۷۷). *واژه‌نامه بزرگ تبری*. تهران: اندیشه‌پرداز.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۳، شماره ۶۱، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۴

کریمی، س.، فجزریان ماهفروزی، الف.، و حسن‌نژاد، ص. (۱۳۹۲). فن‌شناسی و مستندنگاری سفال جویبار. مجموعه مقاله‌های همایش ملی هنر تبرستان (گذشته و حال). به کوشش م. رستمی. مازندران: دانشگاه مازندران.

کیانی، م.ی. (۱۳۸۰). پیشینه سفال و سفال‌گری در ایران. تهران: نسیم دانش.

کیانی، م.ی. (۱۳۵۷). تاریخ هنر معماری ایران در دوره اسلامی. تهران: سمت.

ماهفروزی، ع. (۱۳۸۶). باستان‌شناسی شرق مازندران با تکیه بر کاوش‌های گوهرتپه، گزارش‌های باستان‌شناسی (۷). مجموعه مقالات نهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران. ج ۲. پژوهشکده سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی.

متقی‌زاده، ع.، و نیکویخت، ا. (۱۳۹۳). مقایسه ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی با موضوع سخن از لحاظ واژگانی، نحوی، بلاغی و معناشناسی. ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. ۶ (۱۰)، ۳۲۱ - ۲۹۶.

ملکشهمیرزادی، ص. (۱۳۷۸). ایران در پیش از تاریخ. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، پژوهشکده باستان‌شناسی.

موسوی کوهپر، س.، و عباس‌نژاد سرستی، ر. (۱۳۸۶). گزارش کاوش‌های باستان‌شناختی در تپه کالر کالردشت. فصل اول، ۱۳۸۵. تهران: مرکز اسناد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی.

مهجوریان نماری، ع.ا. (۱۳۸۴). باورها و بازی‌های مردم مازندران. آمل: شمال.

نصری‌اشرفی، ج. (۱۳۹۸). دانشنامه تبرستان و مازندران. ج ۴. تهران: نشر نی.

نصری‌اشرفی، ج.، و دیگران. (۱۳۸۱). فرهنگ واژگان تبری. جلد‌های اول، دوم و سوم. تهران: احیای کتاب.

نعمت‌میر، خ. (۱۳۹۲). زبانزدهای مازندرانی. ساری: شلفین.

هنر - صنعت سفال در مثل‌های مازندرانی _____ مصطفی میردار رضایی

نوروزی، م.، و سنمار، م. (۱۳۹۲). بررسی سفال تبرستان در قرون چهارم و پنجم هجری. مجموعه مقاله‌های همایش ملی هنر تبرستان (گذشته و حال). به‌کوشش م. رستمی. مازندران: دانشگاه مازندران.

مجیدزاده، ی. (۱۳۷۰). باستان‌شناسی و سفال. باستان‌شناسی و تاریخ. ۵ (۲)، ۸.
میرهاشمی، ط.، و یعقوبی، ع. (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی نماد کوزه در رباعیات خیام. یازدهمین گردهمایی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی. رشت: دانشگاه گیلان.
هدایت، ص. (۱۳۱۳). ترانه‌های خیام. به تصحیح ص هدایت. تهران: جاوی.
همشهری آنلاین: <https://www.hamshahronline.ir/news/485320/>
هویان، آ. (۱۳۸۴). جشن تیرگان یا آب‌پاشان. فصلنامه مطالعات ملی، ۶ (۲۲)، ۱۳۵-۱۵۳.
یوسفی زیرابی، ف. (۱۳۹۲). آیین‌های باستانی مازندران. دفتر اول. ساری: شلفین.

Reference

- Abbas Nezhad, R., & Zal, M. (2012). *Analysis and typology of the terracotta of Shams al-Rasoul Aml*. A collection of articles of the Tabarstan National Art Conference (past and present). With the efforts of Mustafa Rostami. Mazandaran, Mazandaran University
- Amid, H. (1990). *Amid culture the first volume*. AmirKabir.
- Azami Sangsari, Ch. (1968). Sangsar national festivals. *Historical Studies*, 3(5), 87-106.
- Bahrami, M. (1948). *Iran pottery industries*. Tehran University Press.
- Barari, M. (2012). *Pottery and pottery in Tabarstan 1 (Sari pottery)*. Goldaste.
- Binaei, Q. (2013). *Mazandarani proverbs and idioms, allusions, abandoned words and Tabari's idioms*. Mirmah.
- Dabir Siaghi, M. (1985). *A selection of proverbs and rulings of Dehkhoda*. Tirazhe.
- Daryaei, A. (2000). *Tonkabani dialect including beliefs and vocabulary names*. Aye.
- Dehkhoda, A. (1998). *dictionary 15-volume course*. Under the supervision of Mohammad Moin and Seyyed Jafar Shahidi. Dehkhoda Dictionary Institute.
- Divsalar, S. (2003). *Proverbs of Mazandarani*. Vareshva.

- Esmailpour, A. (1381). Tirmasize-shu (Tirgan festival) and the legend of Tishtar. *Anthropological Letter*, 1(1), 77-99.
- Esmailzadeh, Kh., Sadeghi-Nejad, R., & Mohammad Zadeh, M. (2021). Analyzing the structure of proverbs made from "Cebu" pottery. *Quarterly Allegorical Research in Persian Language and Literature*, 13(47), 1-16.
- Fesharaki, M. (2000). *original review*. Side.
- Ghaemi, K. (1998). *Tabari's big dictionary*. Andisheh Pardaz.
- Ghasemi, A. (1998). *Siri in Mazandarani language and poetry*. Gilan University Press.
- Hamshahri online: <https://www.hamshahrionline.ir/news/485320/>.
- Hedayat, S. (1934). *Khayyam's songs*. Javi.
- Heydari, N., Abbas Nejad Sarasti, R., & Fazli, H. (2017). *Mazandaran bronze age cultural interactions based on pottery data*, 10(1), 57-74.
- Hoyan, A. (2005). Tirgan or Ab-pashan festival. *National Studies Quarterly*, 6(22), 135-153.
- Javadian Kotnai, M. (2001). *Mazandarani proverbs and ironies*. Eshare.
- Karimi, S., Qajrian Mahfrozi, A., & Hassan Nejad, P. (2012). *Technology and documentation of Joibar pottery*. Collection of articles of Tabarstan National Art Conference (past and present). With the efforts of Mostafa Rostami. Mazandaran, Mazandaran University.
- Khorshidian Mianaei, E. (1994). *Famous proverbs and beliefs of Mazandarani*. Shafaq.
- Kiani, M. (1978). *History of Iranian architectural art in the Islamic period*. Samt.
- Kiani, M. (2001). *History of pottery and pottery in Iran*. Nasim Danesh.
- Mahfrozi, A. (2007). *Archeology of East Mazandaran based on Gohartepe excavations, archaeological reports (7)*. Proceedings of the 9th Annual Meeting of Iranian Archaeology. The second volume. Research Institute of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization, Archeology Research Institute.
- Mahjurian Nemari, A. (2005). *Beliefs and games of Mazandaran people*. Shomal.
- Majidzadeh, Y. (1991). Archeology and pottery. *Archeology and History*, 5(2), 8.
- Malek Shahmirzadi, S. (1999). *Iran in prehistory*. Cultural Heritage Organization of the country, Archaeological Research Institute.

- Mirhashmi, T., and Yaqoubi, A. (2015). *Analysis and analysis of the jar symbol in Khayyam's quatrains*. The 11th gathering of the Association for the Promotion of Persian Language and Literature. Rasht, Gilan University.
- Mottaghizadeh, A., & Nikobakht, A. (2013). Comparison of Persian and Arabic proverbs with the subject of speech in terms of vocabulary, syntax, rhetoric and semantics. *Comparative Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University, Kerman*, 6(10), 296-321.
- Mousavi Kohpar, S., & AbbasNezhad Sarasti, R. (2006). *Report of archaeological excavations in Kaler Kalerdasht hill*. The first season, 2005. Tehran, Document Center of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization, Archaeological Research Institute.
- Nasri Ashrafi, J. (2002). *Tabari vocabulary*. Book Ehyaye Ketab.
- Nasri Ashrafi, J. (2018). *Tabarstan and Mazandaran encyclopedia*. Ney.
- Nemat Mir, Kh. (2012). *The names of Mazandarani*. Shellfin.
- Nowrozi, M., & Sanmar, M. (2012). *Investigation of Tabarstan pottery in the 4th and 5th centuries of Hijri*. A collection of articles of the Tabarstan National Art Conference (past and present). With the efforts of Mustafa Rostami. Mazandaran, Mazandaran University.
- Pakzad, N. (2011). *Mazandaran village handicrafts*. Academic Jihad Publications, Mazandaran branch.
- Pope, A., & Ackerman, Ph. (2008). *An overview of Iranian art: from prehistoric times to today (pottery, calligraphy, inscriptions)* (translated into Farsi by N. Daryabandari and others). Elmi va Farhangi.
- Rafiei, L. (1998). *Iranian pottery*. Yasavali.
- Rooh Al-Amini, M. (1978). *Around the city with a lamp in the basics of anthropology*. Zaman.
- Shaheswarani, V., & Safakish, H. (2014). *What is the nature of pottery assigned to Amel type*. The second national archeological conference of Iran, November. The Permanent Secretariat of the National Archaeological Conference of Iran.
- Skols, R. (۲۰۰۰). *An introduction to structuralism in literature* (translated into Farsi by F. Taheri. Agah.
- Talai, P. (2004). *Interpretation of Mazni's proverbs*. Ma'baas.
- Tohidi, F. (2000). *The art of pottery*. Samt.
- Yousefi Zirabi, F. (2012). *Ancient rituals of Mazandaran*. Shellfin.

- Zadeh Mohammadi, A. (2016). *Pottery therapy*. Qatreh.
- Zolfaghari, H. (2011). Iranian and religious identity in Persian proverbs. *National Studies Quarterly*, 8(2), 27-52.
- Zolfaghari, H. (2009). *The great culture of Iranian proverbs*. Moin.